

A vak piktor s az örök honleány

Buza Péter

Mezei Józsefre, az elfelejtett negyvennyolcas festőre régi barátom, Nagy Gyöngyvér csíkszeredai muzeológus hívta fel a figyelmemet. Adatokat gyűjtött Muhi Sándor művészettörténész számára, aki monográfiát írt Petőfi egyik első portréjának piktoráról, s azért fordult hozzá, mert megtudta, hogy Gyöngyvér Mezei leánytestvéreinek a dédunokája. Asszonynéiről kérdezett a muzeológus – így lett főszereplője ennek a mostani írásnak Szűcs Zsófia, Jókai Mór: Budapestnek emlékül című kötetem epizód szereplője.

Mezei József: Petőfi Sándor, 1846, olaj, vászon, 13,2x10,1 cm

forrás: MNM TKCS

Mezei József (később a rá emlékezők többnyire, tévesen, y-nal írták a nevét) 1848 decemberének közepén utazott Nagybányára, hogy beálljon honvédnak Bem erdélyi seregébe. Besztercén festette az első portrét az egyik üteg parancsnokáról. Állomásról állomásra vonulva tovább a sereggel február közepén már mint hadnagyot érte hadvezetési baleset. Idő előtt vezényelte alkalmatlan pozícióba Medgyes térségében Gábor Áron rézágyúit, ami miatt Czecz János, Bem tábornok főnöke hirtelen haragjában elbocsátotta a haza szolgálatából. De másnap érte küldött:

– *Hallom, hogy ön csinosan fest, fessen le engem is!*

Petőfi nem alkuszik

Egy bizonyos Bodon József rendezte sajtó alá a Petőfi-vel egy esztendőben, Kislétán született mérnök-gyakornokból lett festőművész negyvennyolcas naplóját, s adta közre 1880-ban a Vasárnapi Ujságban. Ezekből a sorokból olvasható ki mindaz, amiről fentebb szó volt. S az is, hogy Mezei két év szünet után ezeken a csatatereken találkozott újra – és utoljára – költő barátjával. Egészen pontosan 1849. január 28-án, Szelindeknél.

– *Hoztál-e festéket, Józsi?* – hangzott el a baráti ölelést követően azonnal a kérdés. Merthogy Bem apó kísérői körében éppen akkor vert tanyát a gondolat, hogy a legendás hadvezért éppen ideje volna lefeszíteni valakivel. S miért is ne Mezeivel, a barátjával, aki róla is milyen remek portrét kanyarított 1846-ban, amikor Szatmáron (életükben először) találkoztak.

A műtisztek azóta is feleselnek egymással arról (persze ez inkább csak a közel-kortárs 19. századra igaz), vajon kinek a bűne az arcmás merevsége? A piktoré, akinek csak ennyire futotta, vagy a modellé, aki kemény tartással és szigorú arccal néz szembe a festővel. Mostanra ez az utóbbi vélekedés kerekedett felül. Tudjuk már, hogy Petőfi több alkalommal és dokumentáltan beleszólt a róla készülő portré kivitelezésébe. Ha kellett, bele is javított. Kevés reklámeszköz állt rendelkezésére a saját imázsépítésükön munkálkodóknak az idő tájt, a forradalom költője szinte ezzel az egyetlen lehetőséggel számolhatott – és számolt is, következetesen.

Ami a Bem-akció folytatását illeti, parancsnoki stábja tagjainak nem sikerült rábeszélniük a tábornokot, hogy üljön portrét Mezei hadnagynak: „...hajlíthatatlan maradt – írja a Művészet 1910. 6. számában *Farkasfalvi Imre*, a mindmáig egyetlen Mezei-biográfia

Az erkélyről Szűcs Zsófia, az emeletről Jókaiék nézhettek át a Nemzetihez (Múzeum krt. 5.)

fotó: Sebestyén László

publikálója –, *de a festő úgy megnézte magának jellegzetes arcát, kiálló pofacsontját, hogy ő is, valamint Petőfi akárhányszor lerajzolta a homokba, sőt, olajfestményt is készített róla, amely Borsos fényképész másolatában később forgalomba került.*” (A már vak Mezei megsegítésére ennek fotómásolatait forgalmazta ötven példányban Calderoni, Pesten. Nem sikerült egynek sem a nyomára bukkannom.)

Bem adjutánsa Segesvárnál befejezte dicsőséges földi pályafutását. Barátja, Józsi, aki megúsza a Világos utáni leszámolást, 1849-ben Pestre utazott, hogy *Marastoni Jakab*nál, a mai Deák Ferenc utca Deák téri végénél kitanulja új hivatását, amelyhez főleg az erdélyi hadjáratban kapott kedvet, tucatnyi negyvennyolcas hadfi megörökítése során. Fél évig tartott a kurzus, majd Nagybányára költözött. 1852-ben visszatért Pestre: itt fejezte be a bányai katolikus templom hat mellékoltárának képeit. S feleségül vette *Guzmán Paulinát*, *Guzmán János*nak, a kincstári aranybevéltő hivatal vezetőjének árván maradt leányát.

1857-ben Munkácson és Nagylucskán dolgozik templomfestőként. De megfordul Szerednyén, Tövisfalván, Máramaroszigeten is. Portrék, zsáner- s tájképek is bőven születnek vásznain, ezeket rendre bemutatják a pesti műtárlatokon.

Mérhető sikereket ér el, amikor bekövetkezik a katasztrófa. Nagybányán, 1862-ben egy Szentháromság-freskó festése közben szemideg-gyulladását kap a kegyetlen hidegben, s bár éppen arra készül, hogy elkísérje *Orbán Balázst* a Székelyföld anyaggyűjtő útján, hogy a készülő mű illusztrációit előkészítse – kitanulta a fotográfiát s exponál is egy-két képet, vázlat gyanánt –, kénytelen visszatérni Pestre.

Megvakult.

Ház az országúton

„... nagyanyai ágról ismét egy nagy vagyoni családból való közös eredetünk: A Szűcsökéből. Szűcs Lajosné még a hetvenes években mindenkitől ismert alakja volt a budapesti társaságnak. Nagy háza volt a Múzeum körúton, villája Balaton-Füreden: az idény alatt minden este ott lehetett látni a Nemzeti Színházban, szögletpályájában. Jótékonyaságáról beszélt minden közintézet. Szép öregasszony volt.

En is kaptam tőle valamit: ennek a regénynek az alapeszméjét. (...) Együtt utaztunk át a Kisfaludy gőzösön Balatonfüredről Siófokig. A feleútban kegyetlen nagy vihar fogta elő a hajót: a veszedelmes Bakony szele egyszerre háborgó tengert ala-

kított a kedves tóból: az utazók férfai, nője mind tengeribetegséget kapott, s menekült a kabinokba. Csak mi ketten: nagynéném és én maradtunk a földézetten, föl sem véve az egész hajótáncoltató zivóart.

„Utóhangok az Arany emberhez” címmel fűz hozzá egyik legsikeresebb, 1873-ban megjelent regényéhez másfél nyomtatott oldalnyi Jókai – ebből idéztem a fenti sorokat.

forrás: PIM

Jókai és Róza Füreden, abban az évben amikor az Arany Ember megjelent

– Csak fenntartja mibennünk az erejét az ősi Szűcs vér – mondá a nagynéném; ki maga is Szűcs családból született: nagyanyámnak nővére volt: férje után lett gazdag.

S aztán odaültetett maga mellé, s az alatt, amíg az »Arany ember« regényemnek a végét kézbezi, a fiatal özvegy, annak a vőlegénye: a katonatiszt, társalkodónője, a tiszt korábbi kedvese és annak anyja között, kiket ő mind személyesen ismert.”

Szűcs Lajosné Szűcs Zsófia igazi „honleány”, Baracs-káról. Ahol a terebélyes Szűcs család élt, akik akkor a település határának jelentős részét birtokolták, s ahol nem volt ritka eset, hogy a leányt és (majdani) férjét is ugyanúgy hívták: Szűcsnek.

Zsófia 1790-ben született, s 1842-ben özvegyült meg. Az évtized végére hozza meg élete talán legfontosabb döntését: Pestre költözik. Előtte még, a negyvenes évek végén, megvásárolta a város határában jelentős földeket is (főleg a Városliget környékén, például a mai Széchenyi fürdő területét, ahol aztán Cséry Lajos – egyik

örököse – rendezte be ismert mintagazdaságát). Saját belvárosi házat is vesz, amit 1850-ben bővít-épít át, hogy akkortól végleg pesti lakos legyen.

Fontos helyen lévő ingatlan a mai számozás szerinti Múzeum körút 5. *Diescher Józsefet* nevezi meg tervezőjeként a szakirodalom, de *Déry Attila* hozzáteszi, a mesterrel együtt dolgozó ifjú *Feszl Frigyes* is lehetett a gótizáló-romantikus korai bérpalota építész. (Mindenesetre a Cséry major minden épületét *Diescher* jegyzi – ezeket a mai fürdőpalota építéssor bontották le.)

Jókaiék 1851 és 1853 között laktak itt, s hogy így történt, azt elsősorban a tulajdonos jóindulatának köszönhetik. Minimális lakbérért fogadta be a bujkálás nyomorúságából éppen csak megszabadult író és hitvesét. Azt is magára vállalta, hogy összebékíti anyósával Rózát. Komáromba utazott a nagyasszonyhoz, és sikerült is kieszközölnie, hogy fogadja végre a menyét és aztán be is fogadja a familiába (*Jókay Józsefné* és *Szücs Zsófia* édesanyja testvérek voltak).

Jókai Mór élete és kora című művében *Mikszáth* is megírja ennek a sikeres ak-

kiolvasható, más Szücsök is élhettek egy háztartásban a gazdag özvegygel: „Egész nap égett a tűz a téres konyhában, sütöttek, főztek a nénikék számára.”

Bókay Árpád is megírja ezt a legendás konyhát emlékiratában (Ez a Bókay úgy látszik egy intelligens ember címmel jó részét jelen sorok szerzője rendezte sajtó alá, de abból a válogatásból ezek a most idézett mondatok kimaradtak):

„Édesanyám 1832-ben (...) született (...) *Atyja Szántói Szabó József, anyja baracskai Szüts Krisztina.* (Szücs Zsófia *András* nevű bátyjának leányáról van szó – B. P.) *Anyám 14-ik gyerek volt. Szülőhelye Tápiószentmárton. Itt érte Atyja korai halála 1840-ben.*”

Szücs Krisztina, hogy iskoláztassa a leányait, Pestre költözött: „lakásuk a Zöldfa-Vámház körüti sarok volt. Innen jártak a lányok (Bókay Árpád édesanyja, Judit, és ikertestvére, *Biri* – B. P.) az akkor legelőkelőbb intézetbe, a *Janitsné* félébe.”

Három évvel később meghalt a leányok édesanyja is. Nagyanyjuk, *Szücs Andrásné* fogadta be őket baracskai háztartásába. *Szántai Szabó Judit* – *Bókai János* majdani felesége, *Bókay Árpád* édesanyja az ő halála évében, tizennyolc esztendősen érkezik újra Pestre, s éppen 1850-ban: a vadonatúj országúti palotába. „*Özv. Szüts Lajosné (Asszonynéni volt a családban általános neve) ajánlatát elfogadva, hozzá költözött s négy éven át egy másik nagy szellemű asszony körébe jutott (...)* Télen át Pesten voltak, nyáron *Ráczkeresztúron* (nyaralója volt ott *Szücs Zsófiának* – B. P.) *Asszonynéni nagy házat vitt az akkori fogalmak szerint. Gyűlhelye volt háza nemcsak a nagy rokonságnak, hanem az írói és politikai világ legjobbjainak is. (...) Mama azt a négy évet, amelyet Szüts Lajos néninél töltött, mint élete legtanulságosabb, legjobban nevelő éveit festette le. Asszonynéninél szorgalmasnak kellett lennie mindenkinek. A konyhában szakács főzött, ettől meg kellett tanulni minden titkot. A néni maga nagyon szeretett enni, ételeket talált ki, minden ételnek megvolt a titka, ezeket a titkokat örököltette át Mamára is.*”

Négy éven át élt itt a nagylány *Judit*. Aztán kikötött az életében *Bókai*. „*Anyámat (...)* nagyon érdekelte egy fiatal orvos, aki a néni házában lakó *Szendeffy* ügyvéd családját gyógyította (...) *Édesatyám volt ez a komoly, szikár, kékszemű, fiatal orvos. Apám Szendeffy bácsi által megkérte Anyám kezét Asszonynénitől. (...)* 1854. május 10-én megvolt az esküvő a református templomban.”

forrás: MNM Történeti Fényképtár

Blaha Lujza villája Füreden 1910 körül

Már 1785-ben állt itt, az Országúton egy műhely. Kicsiny, négyzetalakú ház, amelyben akkor *Michl Károly* kőtelverő élt és dolgozott. Itt, a Hatvani kapu közvetlen közelében csupa iparos telepedett meg egyébként a török után. *Ungerék*, a *kovácsok*, *Kölberék*, a *kocsigyártók*: szinte a közvetlen szomszédságban.

Michl (máskor *Michel*) egy emberöltővel később, 1810-ben egy, a régi házacskánál sokkal nagyobb, U alaprajzú egyemeletes házban, még mindig a sajátjában, úzi iparát. S még 1848-ban is így hívják a tulajdonost. Vélhetően tőle vásárolja meg új otthonát a baracskai honleány, hogy 1850-ben be is költözzön ide, az U szárait a városfalig meghosszabbító, második emelettel magasított vadonatúj bérpalotájába.

A földszintet és a második emeletet bére adja. Többek között *Jókai Mórnak* és *Laborfalvi Rózának* meg utóbbi atyjaurának, az öreg *Benkének*.

ciónak néhány mondatos összefoglalóját. Innen tudjuk, hogy ebben a két évben fertályeszendőnként 125 forint lakbért fizettek *Asszonynéni*nek (amikor majd a *Zrínyi kávéstanya* sarokházába költöznek tovább, ennek a két és félszeresét fizetik). Vagyis tényleg jutányos feltételekkel találtak kvártélyt nála. Az utcai front teljes második emeletét lakták, ez legalább három szobát jelent, az udvari szárnyakra kiterjedő mellékhelyiségekkel.

Szücsné, Baracskáról

*Asszonynéni*nek nevezik a visszaemlékezők *Szücs Zsófiát*, tulajdonnévként használva ezt az egyébként a rokonság fokát megjelölő főnevet. (Idősebb távoli nőrokont jelent a régi magyarban, a nénemasszony úriasszony változataként.)

Mikszáth arra is kitér, hogy abban a két évben, amikor *Jókaiék* itt laktak, *Laborfalvi Róza* irányította a konyhai munkálatokat. Erre vonatkozó mondatából az is

Szűcs Lajosné 1863-ban hívja meg házába ingyen bérlőként a megvakult festőt, Mezei Józsefet (nem kizárt, hogy a mecénás hajlamú nagyszonyónál lakott már 1852-ben is). Többet is tesz Asszonyéni: különböző gyógyhelyekre fizeti be, orvosi konzíliumokra rendeli, hátha...

Füreden, Jókaival

Ilynemű akciókat mások érdekében is finanszíroz. A Vasárnapi Ujság írja meg például, hogy „*anyagi segélyezésben részesíté*” Szentpéterit, a jeles színészt, befizeti a budai vízgyógyintézetbe. Máskor jelentős összeggel járul hozzá nemzeti célok megvalósulásához. Kétszáz forintot ad az Akadémia palotájának fölépítésére, hozzájárul az Akadémia „*női díjához*” (alapítvány, amelynek nők összeadta tőkéje terhére pályázatokat írtak ki), ad tíz forintot a szedőgép-találmányán (sikertelenül dolgozó Kligel Józsefnek „hangjegyző gépére” – sűrű adományainak negyedszázadon át se szeri, se száma.

Ráckeresztúrt eladja, 1867-re épül fel a villája Balatonfüreden. Mint egyik-másik költeménye tanúsítja, a vak festő is töltött itt nyaranta hosszú heteket. (Mezei vakon diktálta verseit szegény Paulinának, Szűcsné két kiadását is kinyomatta, s sokszáz példányban vették meg más pártfogoltjai.)

Nyoma van annak is, hogy Szűcsné akkortól fogva erősen kapacitálta unokaöccsét, Jókai Mórt, építtessen ő is itt, a tónál nyaralót (1871-re kész is lett). És Szűcs Zsófia, ahogy Pesten, úgy a Balatonnál is éjjel-nappal intenzíven működtette szalonját, városi és füredi (nyaraló)közönsége művész és gondolkodó elitjét kényeztetve – egymás társaságával.

Cséry Lajos jóval Asszonyéni halála után, 1893-ban adta el a villát *Blaha Lujzának*. A szép klasszicista épület homlokzatán ezért hirdeti napjainkban is a felirat: „*E ház volt a nemzet csalogányának legkedvesebb fészke.*” Fölötte az ennek negyedszázadát kijelölő évszámok állnak: „1893–1916.”

Nincs tábla a kapu alatt

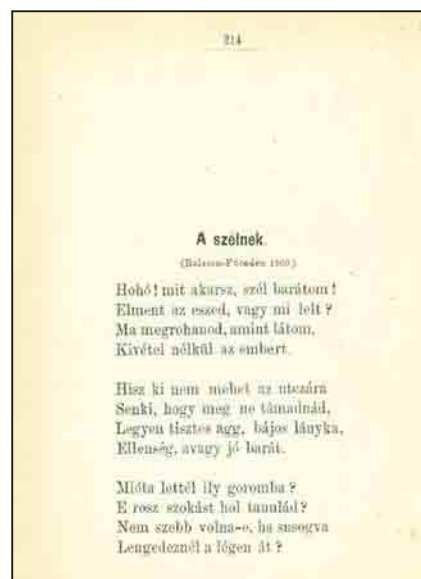
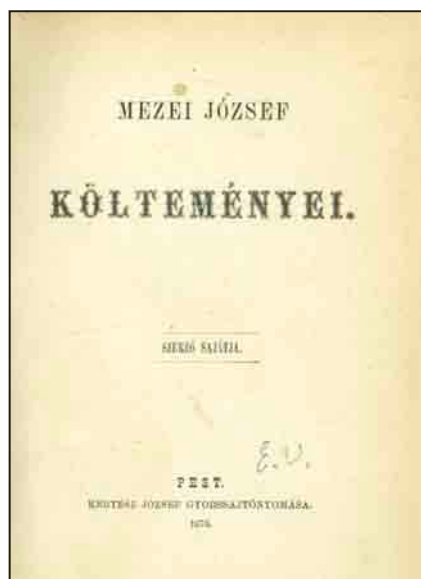
„*Hiába kereste fel a torjai kénes barlangot és 1864 őszén Budán a dr. Siklósy vízgyógyintézetét* – írja Szinyei József Mezeiről szóló szócikkében. *Tíz évig özvegy Szűcs Lajosné házában Pesten talál menedéket nejevel együtt, folyton a legjelesebb pesti és bécsi orvosokkal gyógyíttatván magát. Említett nagyilekű jöltevőjének halála után az önfenntartás nehéz gondjaival kellett pár évig küzdenie, neje Guzmán Paulina ez alatt megtanulta a postakezelést és 1877-ben Promon-*

toron lett postamester, hova ő is költözött és itt halt meg 1882. szept 8.”

Hét évvel tehát jötevője s pártfogója, baracscai Szűcs Zsófia halála után. Akit a Vasárnapi Ujság így búcsúztat 1875/4. számában: „*Özvegy baracscai Szűcs Lajosné, született Szűcs Zsófia asszony jan. 20-án*

niről, aki velük – mint felmenőjük – oly sok gazdagító jót cselekedett. Baracsán se a közemlékezet, se a közösség múltjának emlékeiért is felelős hivatalosság sem tud a világon semmit a hajdan a települést életével beszövő Szűcs családról. A református temetőben sorakozó tucatnyi sírkö-

Bartos budafoki feladóvevény

forrás: Bartos Mihály gyűjteménye

nyunt el Budapesten, 85 éves korában. Buzgó támogatója volt a közintézeteknek s a művészet és irodalom érdekeinek a *alig van jótékony cél, melyre tetemesebb összegeket nem adományozott volna. Szegények és szerencsétlenek mindig áldozatkész gyámolítójukat vesztették el benne.*”

Szűcs Lajosnénak nem volt gyermeke. Klára és Ágnes nevű nővéreinek leszármazottai örökölték a szép vagyont. Nemzedékeiknek ma élő tagjai, Cséryék, Melocccók, Kandóék semmit nem tudnak Asszonyé-

vükön kívül nincs itt más nyoma több mint százéves jelenlétüknek. Nem maradt fenn Szűcs Zsófiáról egyetlen fotó, portré sem. Írás, levél, dokumentum. Nincs emléktábla a Múzeum körüli házban.

Ha volna még „*női díj*” az Akadémián, talán a jeles testület elkaszíthatna egyet. Hosszú névsorral a kapualj falán. De nincs már ilyen díj. Így hát marad ez a néhány sor emlékjelnek.

Mert mindig van remény, hogy kiderüljön: érdemesen éltünk egyszer a világon. ●